

Rıza Nur (1878-1942)

Rıza Nur

Askerî tabip, politikacı ve yazar Rıza Nur, 1878 (1294) yılında Sinop'ta doğmuştur. Sinoplu İmamgil ailesinden Kunduracı Mahmut Zeki Efendi ile Zarflıoğullarından Hacere Hanım'ın oğludur. İlkokul ve Rüştiye eğitimini Sinop'ta tamamladıktan sonra İstanbul Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nde öğrenimini sürdürmüştü ve on altı yaşında mezun olmuştur. Babasının isteği üzerine aynı yıl Tıbbiye İdadisi'ne girmiş, 1895 yılında tamamladığı idadi eğitimini askeri tıbbiyede devam ettirerek 1901 Kasım'ında tabip yüzbaşı olarak mezun olmuş, 1902 Şubatında da Gülhane Hastanesi'nde tıp asistanı olarak göreve başlamıştır.

1903 yılında tabip kolağası olan Rıza Nur, 1905'te Gülhane'de muallim muavinliğine, 1907'de cerrahî profesörlüğüne yükseltilmiş, 1908'de binbaşılığa terfi etmiş ve aynı yılda yapılan Meclis-i Mebusân seçimlerinde Sinop'tan milletvekili seçilmiştir. **31 Mart olayı**nın hemen ardından can güvenliğinin tehlikede olduğu gerekçesiyle Atina'ya gitmiştir.

Rıza Nur.

Askerî tıbbiye yıllarında Galata'daki Avukat Baha ve Manyasîzâde Refik Beylerin etkisiyle girmiş olduğu **İttihat ve Terakki Cemiyeti**'nden ayrılan Rıza Nur, bir süre Ahrar Fırkası'yla Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda yer almıştır. İttihat ve Terakki'ye muhalefeti nedeniyle profesörlüğü alınıp rütbesi kolağalığına indirilmiş, 1912 seçimlerinde de milletvekili seçilememiştir. Balkan Savaşı'nda İhtiyat Zabiti Doktor olarak yaralıların tedavisinde görevlendirilmiş, 5 Aralık 1912 tarihinde Şehremaneti'ne bağlı Morg Müessesesi'nin müdürlüğüne atanmıştır. Ancak bu kurumun Emniyet veya Adliye'ye bağlanması gerektiği tartışmaları ortaya çıkınca kendi talep ettiği bu görevden kısa bir süre sonra istifa

etmiştir.

İttihat ve Terakki'ye karşı muhalif davranışlarını sürdürdüğü, Arnavutları İttihat ve Terakki yönetimine karşı kışkırttığı gerekçeleriyle önce tutuklanıp Bekir Ağa Bölüğü'nde hapse atılmış, ardından yurt dışına sürgün edilmiştir. Yaşamını bir süre Köstence, Cenevre, Nice ve Mısır'da geçirmiş, Cenevre'de iken bir hastanede görev yapmış, Nice'te de 1913 yılında Serasker Mehmet Şükrü Paşa'nın kızıyla evlenmiştir.

Mondros Mütarekesi'nin ardından yurda dönen Rıza Nur, son Osmanlı Mebusân Meclisi'nde ve 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi'nde Sinop milletvekili olarak görev yapmıştır. Millî Mücadele'ye olan desteği nedeniyle **Damat Ferit Paşa** hükümeti zamanında idamına ve mallarının müsaderesine karar verilmişse de hüküm uygulanamamıştır.

3 Mayıs 1920 tarihinde oluşturulan İcra Vekilleri Heyeti'ne Maarif Vekili olarak seçildikten sonra vekâletin kuruluşu, merkez örgütünün yapılandırılması ve eğitim-öğretimin devamlılığının sağlanması için çaba göstermiştir. Vekilliğin merkez teşkilatında, İlköğretim, Orta Öğretim, Muhasebe ve Hars Müdürlükleri ile Sicil ve İstatistik Dairesi oluşturulmuş, Türk Âsâr-ı Atıka Müdürlüğü kurulmuş, mimari eserlerin envanteri çıkarılmış, Türk Dili Sözlüğü'nün oluşturulması, halk türküleri, atasözleri ve halk oyunlarının gelecek kuşaklara aktarılabilmesi amacıyla tespit ve tescil çalışmaları başlatılmıştır.

Hariciye Vekili **Yusuf Kemal'in (Tengirşenk)** başkanlığında 4 Aralık 1920'de Moskova'ya gönderilen heyette yer almış, 1 Mart 1921'de Türkiye ile Afganistan arasında imzalanan dayanışma antlaşmasıyla, 16 Mart 1921 tarihinde Sovyet Rusya ile yapılan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nı **Ali Fuat (Cebesoy)** ve Yusuf Beyle birlikte temsilci olarak imzalamıştır.

Rıza Nur, arkadaşlarıyla birlikte **Sakarya Muharebesi**'nden önce **Mustafa Kemal'e** meclis yetkisi veren başkomutanlık yasa tasarısını meclise sunmuş, muharebede, cephe gerisinde kurulan seyyar hastanede hekim olarak görev yapmıştır.

24 Aralık 1921'de seçildiği **Sihhiye ve İçtimai Muavenet Vekilliği** görevini 1923 yılına kadar sürdüren Rıza Nur, **saltanatın kaldırılmasıyla** ilgili önergeyi hazırlamış, 2 Kasım 1922 tarihinde de TBMM tarafından **Lozan Konferansı** delegeliği onaylanmıştır. Konferansta bazı alt komisyonlarda görev almış, görüşmelerin kesintiye uğradığı dönemde TBMM'nde Lozan görüşmeleri hakkında yapılan gizli ve açık oturumlarda bazı milletvekillerinin eleştirilerine karşı Lozan'da Türkiye'nin hak ve çıkarlarının başarılı bir şekilde savunulduğunu ve korunduğunu ifade etmiştir. 24 Temmuz 1923'te baş delege **İsmet İnönü** ve **Hasan Saka** ile birlikte Lozan Barış Antlaşması'nı imzalamıştır.

1923 yılı Haziranında yapılan milletvekilliği seçimlerinde yeniden Sinop'tan vekil seçilen Rıza Nur, İsmet Paşa'nın kabinesinde yer almamış, vekillikle ilgili işlerinin dışındaki zamanının çoğunu yazı, yayın ve kültür işlerine ayırmıştır.

Sinop'ta kurup **Maarif Vekâleti**'ne vakfettiği Millî Kütüphane'ye kitaplarını bağışlamış, bu kütüphanenin gelişmesi ve masraflarının karşılanması için de 250 dönümlük milli arazi 10 Ocak 1926 tarihli bakanlar kurulu kararıyla kütüphaneye vakfedilmiştir.

1926 yılına kadar Sinop'ta kalan Rıza Nur, Atatürk ve hükümetleriyle olan anlaşmazlıkları ve diğer nedenlerle aynı yıl yurt dışına çıkmış, Atatürk'ün ölümüne kadar Paris ve Mısır'da yaşamıştır. 1931 Eylülünde Leiden'de toplanan 18. Beynelmilel Antropoloji ve Etnografi Kongresi'nde iki konferans vermiş, 1932 yılında eşinden boşanmış, Atatürk'ün

ölümünden sonra da Türkiye'ye dönmüştür. Tekaüt Kanunu'nun 61. maddesine uygun olarak yoklamalara başvurmaması nedeniyle emekli maaşı 1940 yılında kesilmiştir. Mazeretinin kabul edilmesi ve birikmiş maaşlarının ödenmesi amacıyla açmış olduğu davada Devlet Şurası 3. Dairesi mazeretini kabul etmiş ancak görev yönünden birikmiş maaşlarının ödenmesi isteğini reddetmiştir. Çok iyi düzeyde Fransızca bilen ve çocuğu olmayan Rıza Nur, 8 Eylül 1942 tarihinde İstanbul'da ölmüş ve Merkezefendi Mezarlığına defnedilmiştir.

Eserleri: Siyaset ve hekimlik dışında yazarlık ve yayıncılıkla da uğraşan Rıza Nur, mesleği ile ilgili yayınlarının yanı sıra Türk kültürü, tarihi, Türklük bilimi, siyaset ve diğer alanlara ilişkin çalışmalar da yapmıştır. 1903 yılında Tıbbiyede muallim muavini ve operatör kolağası iken *Fenn-i Hitan* adlı ilk eserini kaleme almıştır. Sünnetin dini, tıbbi, cerrahi, tarihi ve toplumsal tahlilinin yapıldığı 248 sayfalık kitap, sünnet tekniği ve sünnet alet-i edevatını gösteren 89 resim içermektedir. Eser, Tıbbiyede oluşturulan Tetkîk-i Müellefât Komisyonu'nun takdiri ve Maarif Nezareti'nin 1905 tarih ve 1243/94 sayılı ruhsatnamesi üzerine 1906 yılında İstanbul Ahmet İhsan Matbaası'nda basılmıştır. Gülhane'deki Alman hocalar Deicke ve Wieting'in de eseri beğenmeleri üzerine Wieting tarafından Almancaya çevrilmiştir. Bu eserden sonra kaleme aldığı *Nebât-ı Sınâî* adlı kitabı için Maarif-i Umumiye Nezareti 20 Nisan 1907 tarihinde basım kararı almıştır. Türk tarihini üç evrede ele alan 12 ciltlik *Resimli ve Haritalı Türk Tarihi* adlı eserinin de 31 Ocak 1926 tarihinde Maarif Vekâleti tarafından basılmasına karar verilince, yazarından müsveddelerini geciktirmeden göndermesi istenmiştir.

Rıza Nur, 1935 yılına kadar olan tüm anılarını içeren *Hayat ve Hatıratım* adlı eseriyle birlikte *Birinci Şiir Kitabıma Dercedilmemiş Olan Şiirlerim; Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı; Şiirlerim, Nesir ve Makalelerimden Birkaçı* başlıklı her birinde ekleri de bulunan dört el yazma kitabını 1960 yılına kadar okuyucuya sunulmamak ve varisleri tarafından bile hiç bir parayla geri alınmamak koşuluyla 4.6.1935 tarihinde British Museum'a vermiştir. Türk kamuoyu bu el yazma kitapların varlığından Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in British Museum'da yaptığı araştırmaların ardından kitaplar hakkında 1963 yılında Kitap Belleten dergisinde yayımladığı makaleden haberdar olmuştur. Tütengil, konu hakkında sonradan kaleme aldığı iki ayrı makale ile birlikte üç yazısını *Dr. Rıza Nur Üzerine Üç Yazı* adıyla 1965 yılında bir kitapta toplamıştır.

Rıza Nur'un özellikle *Hayat ve Hatıratım* başlıklı eserinde başta Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve onların silah arkadaşlarına, birçok bürokrat, diplomat, milletvekili, yazar ve gazeteciye ağır hakaret, iftira ve galiz saldırılarda bulunduğu, Milli Mücadele, Lozan Antlaşması, Atatürk ve İnönü'nün politikaları hakkında tarihi gerçeklerle bağdaşmayan, bilimsel bulgularla, belgelerle örtüşmeyen sübjektif değerlendirmeler yaptığı görülmüştür. Bu tavır ve yaklaşımlarının, onun nevrastenik ve psikopatik kişiliğinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Altındağ Yayınevi tarafından 1967-1968 yıllarında 4 cilt halinde yayımlanan bu eser 5816 sayılı Atatürk'ü Koruma Kanununa aykırı görülerek, İstanbul 8. Sulh Ceza Mahkemesinin 1968/36 sayılı kararıyla toplatılmıştır.

Rıza Nur'un tıp, edebiyat, tarih ve diğer konularda yayımlanmış kitapları: *Fenn-i Cerrahî-i Ortopedi*, 1917; *Belsoğukluğu ve Frengiye Yakalanmamak, Çaresi*, 1907; *Serbin Verem-i Kâzıb-i İltihabîsi*, 1905; *Cerh-i Unk ve Ev'iyeye Âsâb-ı Kebire*, 1910; *Hitân ve Emrâz-ı Zühreviye*, 1910; *Yeni Usul-ü Hitan ve Yeni Kıskaç*, 1909; *Hitanın Hiss-i Tenasülî Üzerine Te'sirî; Sünnetçiler ve Doktorlar*, 1910; *Hitânda İbtal-ı His*, 1910; *Hitânda Kan Gelmesi*, 1909; *Sıhhî Tıbbî Makaleler*, 1907; *Sun'î Nebat ve Hayatın Hikemî Esasları*, 1907; *Cemiyet-i Hafiyye*, 1914; *Gurbet Dağarcığı*, 1919; *Hürriyet ve İtilâf Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü? İcyüzü*, 1919; *Samson ile Dalile*, (opera), 1921; *Jannette'in Düğünü*, (opera) 1922; *Türkiye'nin Sıhhî, İctimaî Coğrafyası*, 1922; *Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti'ne Rapor*, 1923; *Servet-i Şahane ve Hakk-ı Millet*,

1908; *Meclis-i Mebusanda Fırkalar*, 1909; *Tıbbiye Hayatından*, 1911; *Şecere-i Türk*, 1925; *Arap Şiirbilgi (El Aruz)*, 1926; *Sinop'ta Türk Atları Tamgaları*, 1928; *Türk Mantıkası*, 1928; *Oughouz-nâme*, 1928; *Hilâlin Tarihi*, *Histoire du Croissant*, 1933; *Şehname ve Firdevsi*, 1934; *Ali Şir Nevaî*, 1935; *Kaygusuz Abdal Gaybî Bey*, 1935; *İnsan (Hıfzıssıhha)* 1929; *Namık Kemal*, 1936; *Meclis-i Meb'usan İntihabı (Sinop İntihabı Dolaşması)* 1935; *Rüya*, 1936; *Hürriyet Şiiri* 1936; *Rıza Nur Kütübhanesi*, 1937; *Hücumlara Cevaplar*, 1941.

Kısa bir süre çıkardığı Ekvam adlı gazete, 1931-1938 yılları arasında Fransızca ve Türkçe olarak yayımlanan *Türkbilik Revüsü*, *Revue de Turcologie* (Bakanlar kurulu 16.12.1943 tarihli toplantısında bu derginin 1938 tarih ve 8 sayılı nüshasını matbuat kanununun 2657 sayılı kanunla değiştirilen 51. maddesi gereğince dağıtılmasını yasaklamış ve toplattırılmasına karar vermiştir) ve 1942 yılında çıkardığı on sekiz sayıdan oluşan *Tanrıdağ* dergisi de Rıza Nur'un periyodik eserleridir. Rıza Nur'un yirmi civarında da basılmamış eseri bulunmaktadır.

Mehmet TEMEL

KAYNAKÇA

ATATÜRK, Kemal, **Nutuk 1919-1927**, Ankara 2011.

AVŞAR, Zakir, "Türklük İçin Yaşayıp Ölen Adam Dr. Rıza Nur ve Tanrıdağ Dergisi", **The Journal Of International Civilization Studies**, Volume III, Issue I, Spring 2018, p.45-77.

AVŞAR, Zakir, **Bir Muhalifin Portresi Dr. Rıza Nur**, İstanbul 1992.

BİRİNCİ, Ali, "Rıza Nur", **TDVİA**, 35. Cilt, s.65-66.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0/4.24.14; 180.9.0.0/47.240.15; 30.11.1.0/138.12.1; 30.18.1.2/104.5.11, 30.10.0.0/5.30.13.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, **BEO**, 4120/308972; 3552/266368; **DH.İD**, 157/17; **DH.UM.EK**, 118/34; **HR.İM**, 19/147; **MF.MKT**, 991/77.

DEVELİ, Tevfik Orkun, "Tanrıdağ Dergisinin Değişen Yüzü (1942 ve 1950-1951)", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C 11, S 1, Mart 2014, s.43-76.

Dr. Rıza Nur'un Moskova-Sakarya Hatıraları, İstanbul 1993.

Dr. Rıza, **Fenn-i Hitan**, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1332.

İNAN, Rauf, "1920'lerde Türk Millî Eğitimi", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul 1983.

MADEN, Fahri, **Sıradışı Bir Muhalif Rıza Nur**, İstanbul 2012.

NOUR, Rıza, **Türkbilik Revüsü Revue De Turcologie**, No.7, (Fevrier 1937) http://ktp.isam.org.tr/pdfosm/D00573/1937_7/1937_7_NURR3.pdf. Erişim Tarihi 09.08.2020.

NUR, Dr. Rıza, **Lozan Hatıraları**, İstanbul 2019.

NUR, Rıza, **Hayat ve Hatıratım**, Cilt 1, 2, 3, İstanbul 1992.

ÖZAKMAN, Turgut, **Dr. Rıza Nur Dosyası**, Ankara 1995.

SARI, Derya, **Dr. Rıza Nur'un Hatıralarının Bir Değerlendirmesi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.

SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, Ankara 1989.

TANYU, Hikmet, "Zamanın Tüketemediği Rıza Nur", **Orkun**, S 8, Eylül 1962.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 4, T.İ.B. Kültür Yay., Ankara 1985.

TÜTENGİL, Cavit Orhan, **Dr. Rıza Nur Üzerine Üç Yazı-Yankılar-Belgeler**, Ankara 1965.

ULUSOY, Melek, "Dr. Rıza Nur'un Millî Eğitim Bakanlığı Faaliyetleri", **Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi**, C 2, S, 2, 2014, s.175-181.

ULUSOY, Melek, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci ve İkinci Dönem Sinop Milletvekilleri", **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S 33, Güz 2014, s.123-135.

20/05/2022 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/riza-nur-1878-1942/?pdf=3404> adresinden erişilmiştir